

93273819-2	02/2025	מקור ראשון - שבת	עמוד 22	1	25.46x32.33
הוצאת ספרים הרנסנס של השטן - מאת מירי אליאב-פלדון - 25910					

דין רודף

היהודים ממש לא היו המיעוט היחיד שנרדף באירופה בתקופת הרנסנס, שמקובל לראותה כמתקדמת ונאורה. ספר צנום יחסית מכיל מידע היסטורי רב שרובנו לא מכירים, ומבין דפיו עולים הדים לסוגיות שמטרידות את העולם המערבי של ימינו / חנצלת פרבר /

רוב ה"מכשפות" שהועלו על המוקד בפומבי היו נשים פרנסיסקו ריז, אוטו דה פה, שמן על קנבס, 1683

26. גורלם של הילדים היהודים האבודים לא נודע, ויש הסבורים שרובם לא שרדו.

קיצו של תור הזהב

גירוש המוסלמים מספרד הוא אירוע שפרטיו כמעט אינם ידועים לנו, ואלה שכן – מובאים בהרחבה בספר. המוריסקוס הם צאצאי המוסלמים מצפון אפריקה או מן המזרח שהגיעו לספרד, לסיציליה ולחלקים מדרום צרפת במאה השמינית, במהלך הכיבוש המוסלמי של אזורים אלה מידי הוויזיגוטים. המוסלמים האלה כונו על ידי האירופיים בשם "מורים" (Moors) או "מוריסקוס", בגלל מוצאם הפרברי והדמיון שלהם לשחורים ("מורים" בספרדית) באפריקה.

מאמצע המאה השמינית ובמשך כ-400 שנים היה כמעט כל חצי האי האיברי נתון לשלטון ממלכת אל-אנדלוס ומנהיגיה המוסלמים, ורק קומץ ממלכות נוד צריות ועירות התקיימו באזורים ההרריים בצפון. יש לציין שתחת השלטון המוסלמי, הקהילות הנוצריות והיהודיות המשיכו לחיות על פי דתן ומנהגיהן ללא הפרעה. המוסלמים התייחסו אליהן כבני חסות, ולבד ממיסים גבוהים יותר שהוטלו על הלא-מוסלמים ומי ספר חוקי אפליה והשפלה שוליים, לא ננקטו נגדם אמצעי דיכוי דתי או תרבותי כלשהם. תקופה זו נח' שבת אצל היהודים ל"תור הזהב בספרד".

מאז המאה ה-12 לא פסקו הניסיונות מצד הנוצרים בצפון לחזור ולהשתלט על חצי האי האיברי. הממלכה המוסלמית האחרונה, ממלכת גרנדה, נפלה לידם ב-1492, וה"דקונקויסטה" – הכיבוש-מחדש הנוצרי – הושלם. בעקבות זאת החליטו השליטים הנוצרים לניקוט את ספרד מכל סממן של תרבות, אורח חיים, דת ואמונה שאינם נוצריים. היהודים נדרשו להתנצר או לעזוב, ומגבלות מחמירות והולכות הוטלו גם על המוסלמים. ב-1567 הוציא המלך פליפה השני איסור גורף על מנהגים ערביים מסורתיים, לרבות השימוש בשפה הערבית. ה"מוריסקוס" פתחו במרד המוכר כ"מרד האלפוארס", על שם האזור ההררי באנדלוסיה שבו התחוללה מלחמת שמד אכזרית בין הצדדים. בסופה ה"מוריסקוס" הובסו ונטבחו, והנותרים אולצו לעזוב את הממלכה. ספרד המוסלמית חדלה מלהתקיים.

"הבעיה המוסלמית" באירופה של ימינו מפנה שוב את הזרקור למקומה של ההיסטוריה הנוצרית/מוסלמית של חצי האי האיברי בתודעה המוסלמית. ספרה של אליאב-פלדון מציג את העובדות ההיסטוריות ומבהיר את הרקע לעמדתם ההיסטורית-פרייטית העכשווית של חלקים מהמיעוט המוסלמי באירופה. הספר מתכתב עם אירועים אקטואליים וזורק עליהם אור חדש. סגנון הכתיבה שוטף ואף מרתק, ואינו לוקה באקדמיות מיותרת. מומלצים במיוחד ונוגעים ללב הם החלקים הקרובים לנו: גיי רוש ספרד ופורטוגל, וסיפורם של המוסלמים בחצי האי האיברי. ●

עונו, הועלו על המוקד, נתלו או גורשו רק משום שהשתייכו לקבוצה חשודה כזאת או אחרת. למשל ההוגנוטים הצרפתים, שנפוצו לצפון אירופה ואמריקה, הפרוטסטנטים הפודינגים שברחו מאנגליה בתקופת שלטונה הקתולי של המלכה מרי, והקתולים האנגלים שברחו לאמריקה כשאנגליה חזרה להיות פרוטסטנטית-אנגליקנית במאה ה-17.

באותו זמן התפרצה באירופה ובאנגליה גם רדיפת ה"מכשפות". ה"מכשפות" לא השתייכו לקבוצות זרים או למיעוטים, אלא היו חלק מהקהילות הוותיקות. באווירת החשדנות והחרדות עקב המגפות ובצל התגברות השיח אודות השטן, הטומאה ומאבקי הטוב והרע, נחשדו נשים רבות בכריתת ברית עם כוחות ה"סטרא אחרא". רוב ה"מכשפות" היו כמובן נשים, אולי משום שנשים עסקו בליקוט עשבי מאכל ומרי פא, בניבוי עתידות וברפואה ביתית. לאחר משפטים פומביים ועינויים קשים, הן הועלו על המוקד לעיני קהל סקרנים שבאו לצפות במחזה.

רשימת הנרדפים הארוכה כללה "סטטים" (כלר מר להט"בים), כתות נוצריות פורשות כגון הוולד'זים, האנאפטיסטים והקתרים, מיעוטים "טמאים" כגון "קאגוטים" בצרפת ובספרד, וקבוצות מסוימות של רועי בקר נודדים. מי שלא מתו בהרב או הועלו על המוקד, גורשו לאזורי הפריפריה, לשולי היישר בים וליערות, להרים הגבוהים וכדומה. הם נחשבו ל"אסורים במגע" ונאסר עליהם לעסוק במסחר וברכילות, לשתות מהברזים והמזוקות הציבוריות, או לגשת אל מקורות המים באזורים המיושבים. במקרים החמורים הם נרדפו עד להשמדה.

גירוש ספרד כלל למעשה שתי התפרצויות נפרדות ועוקבות של גירוש: ההתפרצות הראשונה והמי פורסמת יותר הייתה בספרד: ב-1492 גורשו יהודי קסטיליה ואראגון, וב-1498 יהודי נווארה. ניתנה להם ברירה: התנצרות או גירוש. ההתפרצות השנייה אירעה בפורטוגל, והאירוע, שתחילתו ב-1493, היה מרד שע במיוחד: משפחות יהודיות ממגורשי ספרד עברו בפורטוגל בדרך לחפש ארץ-מקלט חדשה, ואז נגזלו מהם ילדיהם באמתלה שההורים לא שילמו מס מעבר או שהו בפורטוגל מעבר לזמן המותר. הילדים החטור פים נשלחו יחד עם נוצרים מקומיים "לא רצויים" לאי הפורטוגלי הלא-מיושב סארטומה, ושם הועלמו.

ב-1497 נשנתה הטרגדיה: מלך פורטוגל מנואל הראשון היה עד לנוזקים הקשים שנגרמו לכלכלת ספרד כתוצאה מגירוש היהודים, והחליט למנוע משבר דומה בארצו. במקום לגרש את יהודי פורטוגל הוא ציווה לה' טבילים בכפייה לנצרות, ואז למנוע מהם לעזוב ולהח' זיק אותם – אפילו בכוח – בפורטוגל. המלך הפגין גם ראייה לטווח ארוך: "סמוך להטבלה נלקחו ילדים רבים מהוריהם ונמסרו לנוצרים ותיקים... מעשה זה חולל מראות מחרידים... נראו שם אבות ואמהות רבים שטרפו את נפשם בכפם, ואף מראות מזויזים הרבה יותר" (עמ' 26).

ספרה החדש של ההיסטוריונית מירי אליאב פלדון, פרופסורית-אמריטה באוניברסיטת תל אביב, הוא מועט המכיל את המרובה: קטן בממדיו (17 עמודי טקסט, מלבד נספחים ואורים); אך מכיל מידע רב, שבחלקו הגדול אינו מוכר אף למשכילים שבינינו.

הפרק הראשון נפתח בהפרכת כמה מוסכמות היסטוריוניות: "נהוג היה לומר", כותבת המחברת, שאהרי מאות שנות "חשכת ימי הביניים", הפציע באירופה במאות ה-13 וה-14 אורו הוהר של הרנסנס והחלה תקופה חדשה, תקופה של פריחה תרבותית וחברתית. "לאט לכם", מצננת אליאב-פלדון את ההתלהבות. אכן, במרכזים מסוימים באירופה הופיי עו במאה ה-15, ובאיטליה כבר במאה ה-14, סנוניות ראשונות של פריחה תרבותית ואמנותית. אבל מבי חינה חברתית ושגרת החיים באותם זמנים, תקופת הרנסנס הייתה גרועה לאין שיעור מימי הביניים החשוכים שקדמו לה, ואופיינה בפרץ של אכזריות ושפיכת דמים, המצאת שיטות עינויים חדשות, אי סובלנות והרדיה לחיי הפרט ולאמונתו.

במאות ה-10 עד ה-13 הוחל בסימון קבוצות אוכי לוסטייה גדולות כחשודות, הוקמו אינקוויזיציות והחלה רדיפת מיעוטים מסוגים שונים וכתות "מינות" בתוך הנצרות; נעשו פרעות ביהודים והם גורשו מאנגליה, מצרפת ומרוב ערי גרמניה בעקבות מסעי הצלב. במאות ה-14-15 הוסיפו מגפות הדבר והתפשטות הצרעת לאווירת הפחד, וגרמו להאשמתם של מיעוטים בהפצת המחלות ובהרעלת בארות ומקורות מים.

למשל, הצוענים הראשונים הגיעו לאירופה מה' מזרח, כנראה מהודו; נוודים עוטי סחבות, דוברי שפה שאינה דומה לשום שפה מוכרת, ובעלי הופעה היצירנית חריגה – עור כהה שאינו דומה לאף קבוצת אוכי לוסטייה ותיקה. הם פשטו בקבוצות קטנות על שטחים ריקים בשולי הערים, הקימו שם מחסות והיפשו בערים מזון ועבודה. בספרות התקופה הם תוארו כפורעי חוק שדומים לחיות, חוטפים ילדים ורוצחים אותם, גוני בים והורסים יבולים ושטחי חקלאות. הוצאו נגדם צווי גירוש, ומי שנתפס הוצא להורג בתלייה. היו מקומות שבהם מי שלכד צועני קיבל פרס. בספרד נשלחו צר' ענים לעבודת פרך כחותרים ב"גליאות" – אוניות המ' שוט שהפליגו למושבות הספרדיות ביבשת אמריקה. בפורטוגל גורשו צוענים למושבות הרחוקות, מברזיל ועד הודו. רדיפת הצוענים לא נבעה מסיבות דתיות, שכן הם היו מוכנים להתנצר. הם נרדפו בגלל הזרות, בגלל אורח חייהם כנוודים והבולטות שלהם כקבצנים וחסרי מולדת.

אסור לשתות מהמזרקה

במאות ה-16 וה-17 גרם הפיצול הדתי בעקבות הרפורמציה לפרץ של רדיפות מטעמי דת ולפרעות בתוך האוכלוסייה הנוצרית באירופה. גברים ונשים

הרנסנס של השטן: רדיפת מיעוטים באירופה בעת החדשה המוקדמת מירי אליאב-פלדון מאגנס, 229 עמ'